

VOORUITBLIK

Om de lezer een leidraad te bieden zal ik de vijf hoofdstukken in een *preview* samenvatten. Het gaat om drie uit elkaar voortvloeiende geschiedenissen. De eerste (Hoofdstuk I en II) vertelt het verhaal van het ontstaan en het verval van het gregoriaans tot ongeveer 1800. Daar komt een einde aan doordat de monniken van Solesmes het gregoriaans vanaf 1833 met ongekend succes restaureren (geschiedenis twee). Die periode wordt afgesloten met enkele kerkelijke besluiten (rond 1900) waarin het gregoriaans van Solesmes tot de liturgische zang *tout court* verheven wordt (Hoofdstuk III). Het is dat gregoriaans, en zo komen we op geschiedenis drie, dat in Nederland opgang maakt en de katholieke emancipatie vanaf 1900 opfleurt (Hoofdstuk IV). De invoering van de volkstaal in 1970 betekent het einde van het gregoriaans, juist op het moment dat nieuwe inzichten ons dichter dan ooit brengen bij het oorspronkelijke gregoriaans (Hoofdstuk V). Achtereenvolgens vat ik de vijf hoofdstukken kort samen. Aan het einde van elk hoofdstuk volgt een uitvoeriger samenvatting.

Hoofdstuk I 'De wortels van het gregoriaans: 35 – 500'

Terwijl we uit deze eerste periode geen gezongen noot kennen, weten we op basis van enkele bijbelpassages, (reis)verslagen en de analyse van de gregoriaanse teksten hoe belangrijk de joodse traditie is voor wat we later gregoriaans zijn gaan noemen. Zoals hun joodse voorgangers en tijdgenoten zingen de eerste christenen psalmen en hymnen. Het merendeel van de gregoriaanse teksten is afkomstig uit het Oude Testament en dan vooral uit de psalmen. Wel gaat het om een humanitaire selectie uit de psalmen. Haatdragende en etnocentrische passages komen we in het gecomponeerde gregoriaans niet of nauwelijks tegen. Vooral de poëtische structuur van de psalmen (het zogenaamde 'parallelismus membrorum') en de wijze waarop ze gezongen worden (responsoriaal of antifonaal) zijn in het gregoriaans duidelijk herkenbaar. Bij hymnen gaat het om gezangen met niet- bijbelse, meer eigentijdse, teksten. Het is een omvangrijk en steeds verder uitdijend corpus van honderden gezangen - geënt op allerhande gebeurtenissen en lokale omstandigheden - maar juist de wildgroei daarvan was voor de kerk een reden hun aantal te beperken en het hymnebestand uiteindelijk tot enkele tientallen terug te brengen.

Aanvankelijk leidt de christelijke gemeenschap een teruggetrokken en soms ook onderdrukt bestaan. De vervolgingen laten hun sporen na, maar het zaad van de martelaren valt in goede aarde en zorgt voor een gregoriaans repertoire dat een stoet aan getuigen vanaf Stefanus ten voorbeeld stelt aan een groeiende en bloeiende sociale beweging met een humanitaire boodschap. Geleidelijk wordt het christendom getolereerd en na Constantijn de Grote (ca. 280-337) wordt het de staatsgodsdienst van het Romeinse rijk dat in een oostelijk en westelijk deel geschiedenis maakt. Parallel daaraan bloeien een westelijk en een oostelijk christendom, die een eigen traditie ontwikkelen en geleidelijk uit elkaar groeien. Constantijn ziet in het christendom een aantrekkelijk model voor het keizerlijk gezag: zoals er één God is, is er één keizer. Kerken en kloosters worden beeldbepalende gebouwen. Hij verschaft de christenen een ritueel podium dat ver uitreikt boven de heimelijke huiskamerbijeenkomsten van weleer. In de westerse kerken klinkt een geleidelijk uitdijend gezang dat met name nog hoorbaar is in de hymnen die aan Ambrosius (339-397) worden toegeschreven. Ook

Hilarius van Poitiers (ca. 300-368), Prudentius (348-413) en Sedulius (eerste helft 5^e eeuw) hebben op dit gebied hun sporen verdiend.

In diverse concilies (325 Nicea, 381 Constantinopel, 431 en 449 Efese) worden discussies beslecht over de Drie-eenheid, de goddelijkheid van Christus en de relatie tussen zijn menselijke en goddelijke natuur. In het gezamenlijk gezongen *Credo* zullen ze hun muzikale uitdrukking krijgen waarin de totale christenheid de ene God in drie personen afkondigt voor het front van de hele wereld (καθολικός = katholiek = algemeen). Met het *Gloria* en het *Te Deum* behoort het *Credo* tot de oudste, niet-bijbelse, teksten uit het gregoriaanse repertoire. Maar enkel met gezang kan de ketterij niet uitgebannen worden. Binnen het christendom blijven bewegingen actief die een loopje nemen met de 'ware leer' en voortaan zullen de christenen meer van elkaar te duchten hebben dan van hun tegenstanders. Eens achtervolgde de keizer de christenen, nu vraagt de paus aan de keizer de ketteren te bestrijden, te vuur en te zwaard.

Wij volgen de ontwikkeling in het westelijke gebied. Met Constantijn was de keizer naar het Oosten vertrokken, naar Constantinopel. Daar ontwikkelde zich een eigen muzikale en liturgische traditie in de Byzantijnse ritus. De paus bleef in Rome, machtiger dan ooit sinds Constantijn hem geld, goed, gebouwen en gebied verschaft had. Hij opereerde in toenemende mate in een machtsvacuüm, maar bleef voor de bewaking van de grenzen van zijn gebied afhankelijk van de keizer. Door de toestroom van diverse stammen en bevolkingsgroepen wordt dat in toenemende mate een probleem, zeker na de val van het West-Romeinse rijk in 476. Als reactie op de inval van de Vandalen in 410, niet wetend dat ze na zijn dood Carthago zouden bezetten, had Augustinus al zijn *Stad Gods* geschreven. De stad van de wereld mag ten onder gaan, maar daarmee gaat het hogere doel niet verloren. Kerk en klooster creëren hun eigen werkelijkheid, die ze in teksten en gezangen uitdragen.

Hoofdstuk II 'Opkomst en verval van het gregoriaans: 500-1800'

In het kielzog van het late Romeinse rijk had de kerk haar machtspositie opgebouwd. Toen dit rijk in verval raakte, bleef het kerkelijk bolwerk overeind. De hiërarchie van paus-bisschop-priester leverde een sociaal netwerk van ongekende communicatieve kracht op en een solide machtsbasis bovendien. Het is ook in deze tijd dat de grote kloosters ontstaan die zich ontwikkelen tot centra van kunst, cultuur en wetenschap. Met Benedictus (ca. 480 – 543/547) en de instelling van zijn regel ontwikkelt het kloosterwezen een succesvol management-model en een rituele vorm in het getijdengebed dat gebaseerd is op de psalmen uit het Oude Testament. Vanaf de 4e eeuw krijgt de liturgische kalender gestalte. De tijd en de seizoenen worden ingedeeld met gebeden en gezangen. Centraal staat het paasfeest, dat naar joods voorbeeld volgens de maankalender berekend wordt. Andere feestdagen (vasten, Goede Week, Hemelvaart, Pinksteren) worden daaraan gekoppeld. Het kerstfeest krijgt met Driekoningen een vaste plek in de Romeinse zonnekalender. Daarmee ligt het *temporale* (het tijdeigen) vast. De viering van de heiligenfeesten (het *sanctorale*, het feesteigen), al begonnen bij de eerste martelaren, wordt geschoeid op de zonnekalender.

In Rome worden de kerkdiensten opgeluisterd met gezangen die worden toegeschreven aan Gregorius de Grote (ca. 540-604) en zo het epitheton 'gregoriaans' krijgen. De toeschrijving is ten onrechte, maar de gezangen klinken wel degelijk en worden inmiddels aangeduid als 'Oudromeins'. Kerk en klooster krijgen vaste vorm en zullen uitgroeien tot machtige instituties, die de cultuurhistorische ontwikkeling van

Europa bepalen. Vanuit Rome wordt het barbaarse Noord-Europa gekerstend. Gregorius de Grote (540-604) zocht de uiterste grenzen van het rijk op en via Engeland werden in onze contreien Willibrordus (ca. 657-739) en Bonifatius (672/5 – 754/5) de wegbereiders van een christelijke toekomst. Tot dit illustere gezelschap behoort ook Lebuïnus (8^e eeuw), de apostel van Transisulania, het gebied boven de IJssel. We zullen nog van hem horen.

In eerste aanleg ontstaan diverse regionaal en lokaal gebonden tradities: het mozarabisch in Spanje, de ambrosiaanse zang in Milaan, de eraan verwante beneventijnse zang in Benevento, de gallicaanse zang in het Frankische rijk, de Romeinse zang in Rome, om de belangrijkste te noemen. Daarnaast kent elk klooster een eigen variant. Ook politiek gezien was Europa een lappendeken van staten en steden. Het was aan Karel de Grote (747/8-814) om van die veelheid aan culturen en talen één geheel te maken. Om die onderneming te doen slagen deed hij in navolging van zijn vader Pepijn III ('de Korte') een beroep op de paus. Die had aan autoriteit en gezag niet verloren na de ondergang van het Romeinse rijk, en zijn religie kon zoals eens onder Constantijn de ideologische basis bieden voor een nieuw, Rooms rijk. De paus aanvaardt als wederdienst de hulp van Pepijn en Karel om de oprukkende Longobarden tot staan te brengen en kroont Karel in 800 tot keizer.

Van Karel de Grote zijn wandaden bekend die al in zijn tijd bekritiseerd werden. Tegelijkertijd had hij een beschavende invloed door de ontwikkeling van onderwijs en wetenschap in een brede zin. Grote aandacht voor de ontwikkeling van de landbouw paarde hij aan een oprechte, persoonlijke interesse voor de kerkelijke liturgie en met name de zang. In zijn Frankische omgeving klonken allerhande gezangen van uiteenlopend allooi. Dat leek niet bevorderlijk voor de eenheid onder de mensen. Hij stuurde zangers naar Rome om de kennis en de vaardigheid die hij daar aanwezig achtte over te brengen naar het Frankenland. Dat moest wel fysiek gebeuren omdat het in die tijd niet mogelijk was muziek te noteren. Alle overdracht ging van mond op mond. Welnu, om een lang verhaal kort te maken, de zang die men uit Rome meebracht, vermengde zich met de Frankische traditie en die vermenging noemen wij vandaag de dag 'gregoriaans'. Dat we daar zo uitdrukkelijk naar kunnen verwijzen komt vooral ook doordat in diezelfde tijd in de kloosters van Karels Frankenland (zoals Metz, Laon, Sankt Gallen en Einsiedeln) een notatietechniek ontwikkeld werd en in geschrifte vastgelegd die wij nog steeds kunnen raadplegen. De nieuwe kennis kon nu veel sneller en eenduidiger worden overgedragen. De nieuwe techniek bestaat in zogenaamde neumen, accenttekens die boven de woorden worden aangebracht en die vooral de ritmiek weergeven. De melodie wordt nog steeds mondeling overgeleverd.

Wanneer Guido van Arezzo (991-1033) de notenbalk ontwikkelt en erin slaagt de melodie te noteren, gaat de ritmiek verloren. Guido's notatiesysteem geeft bovendien een *boost* aan de ontwikkeling van de polyfone muziek. Inmiddels degenereert het gregoriaans en verdwijnt het naar de achtergrond als platte, monotone muziek. De kennis van de neumen gaat voor enkele eeuwen verloren. Wanneer bij het concilie van Trente (1545-1563) een nieuwe poging wordt gedaan de inmiddels weer regionaal uitwaaiende muziekcultuur tot één samenzang om te vormen, gebeurt dat op basis van een totaal gebrek aan kennis. Het eindproduct, de zogenaamde *Medicaea*, is gebaseerd op onkunde. Aanvankelijk wordt die uitgave voor de hele kerk verplichtend voorgeschreven, maar Paulus V (1605-1621), de paus onder wiens verantwoordelijkheid de editie tot stand kwam, schrapt de verplichting. Pas in de 19^e eeuw, onder Pius IX (1846-1878) zal de *Medicea* vanuit Regensburg in de

zogenaamde Pustet-uitgave officieel worden voorgeschreven. Het klopt wel niet wat er staat, maar het is gedeeld bezit en in commissie wordt alles zingbaar.

Hoofdstuk III 'De restauratie van het gregoriaans: 1837-1965'

De poging die het concilie van Trente deed om alle zangers op één lijn te krijgen, leed van meet af aan en voortdurend schipbreuk. In de verschillende landen ontstonden eigen tradities, waarin het gregoriaans van de *Medicaea* slechts een bijrol vervulde. Er werden eigentijdse missen gecomponeerd waarin het romantische gevoel met mollen en kruisen het strenge en soms saaie gregoriaans overwoekerde. Tegelijkertijd was het gregoriaans gedegenereerd en wist niemand meer wat er eigenlijk stond, laat staan hoe het gezongen zou moeten worden.

Wij vervolgen de geschiedenis vanuit de Franse context, want die zal voor het gregoriaans beslissend blijken. Aanvankelijk zag het daar bepaald niet naar uit. Met name in Frankrijk ontstond in de 17^e en 18^e eeuw een geheel eigen traditie, volledig losgezongen van de Romeinse. De dagen van Karel de Grote waren definitief verleden tijd en Bossuet legde in 1682 de basis voor het zogeheten Gallicanisme. Daarbinnen ontstond ook een eigen polyfone, muzikale traditie, het zogenaamde *plain-chant musical* of *chant figuré* en het *chant sur le livre*, ook wel *fleuretis* genaamd. Het gaat daarbij steeds om het naar de smaak van tijd versieren van de geschreven melodie (de *cantus firmus*) met één of meer stemmen. De Franse Revolutie leek het einde te betekenen. Kerken werden leeggeroofd, priesters en nonnen gemolesteerd en vermoord. Er kondigde zich een staat zonder religie aan, maar al snel werden oude verhoudingen, kerk en klooster inclusief, gerestaureerd. Na het concordaat van Napoleon en Pius VII in 1801 lopen de

Fransen geleidelijk weer in de pas. In 1830 wordt de Romeinse liturgie weer ingevoerd en verdwijnt de gallicaanse zang. Maar dat gaat niet vanzelf. De gregoriaanse handboeken die het Vaticaan voorschreef, bleven alleen al omdat ze Duits van makelij waren (de Pustet, uitgegeven in Regensburg) en zeker na de Frans-Duitse oorlog van 1870, op de plank liggen. Men moest ze kopen, maar gebruikte ze niet.

Inmiddels was onder musicologen (Fétis, Kiesewetter, Nisard, Bonhomme en Raillard) de behoefte ontstaan tot herbronning. De ontdekking van het Antiphonarium van Montpellier (1846, Danjou) en het Antiphonarium van Sankt Gallen (1851, Ildefons von Arx) opende de weg naar de oude handschriften, maar het vereiste een *travail de bénédictin* om die weg begaanbaar te maken. Het klooster in Solesmes, vlakbij Le Mans, bood daartoe de middelen en de menskracht. Het werd vanaf 1837 vanuit een kleine priorij opgebouwd tot een machtig bolwerk van herlevend katholicisme. De grote roerganger was Dom Prosper Guéranger (1805-1875). Hij had primair aandacht voor de binnenkant van het kloosterleven en dan heel in het bijzonder de liturgie. In vele kloeke delen bezorgde hij een beargumenteerde liturgie voor elk uur, elke dag en het hele jaar: het kerkelijk jaar zoals wij dat nog steeds kennen. Hij koos uitdrukkelijk voor de Romeinse liturgie en tegen het Gallicanisme. De Franse politieke context geeft zijn onderneming een eigen *couleur locale*. Solesmes drijft mee in de royalistische tegenstroom die het *ancien régime* probeert te herstellen, maar die naarmate de eeuw vordert in conflict komt met een gesecculariseerde, republikeinse samenleving. Solesmes raakt in het vaarwater van de *Action française* en het gregoriaans dreigt een aura van behoudzucht, antisemitisme en conservatisme te krijgen, zeker als het integralisme de overhand krijgt in de kerk.

Voor de muziek ging Guéranger op zoek naar muzikaal begaafde monniken, die tot taak kregen met de kerkelijke structuren en gebouwen het aloude gregoriaans te restaureren. Paul Jausions en Joseph Pothier waren de grondleggers, André Mocquereau voltooit dit illustere gezelschap. Ze leverden een musicologische prestatie van formaat door de oude handschriften te verzamelen, te kopiëren (al snel geholpen door de ontdekking van de fotografie) en te analyseren. Uit de vergelijking van tientallen kloosterhandschriften ontstond zo de basis voor een hersteld gregoriaans. De oude neumen konden na zeshonderd jaar van vergetelheid weer gelezen worden. Dat ging niet zonder moeite en niet zonder verschil van inzicht. Pothier nam het voortouw met een handboek gregoriaans (1880) en een nieuw graduale (boek voor de zang) in 1883. Jausions werd vergeten, maar Mocquereau kreeg des te meer aandacht. Terwijl Pothier ervan uitging dat de oude handschriften alleen melodische aanduidingen bevatten en dat de woorden en zinnen die gezongen worden bepalend zijn voor de ritmiek, meende Mocquereau, die verantwoordelijk was voor de enorme verzameling handschriften, dat er wel degelijk ritmische aanwijzingen te zien waren. Pothier was een potentaat en een theoreticus, die snel resultaat wilde. Mocquereau een empiricus, die de handschriften uitgaf in de zogenaamde *Paléographie Musicale* en die hoopte langs die weg zijn gelijk te bewijzen. Hij beseftte bovendien dat er nog jaren werk voor de boeg lag en dat de ene oertraditie waar men naar op zoek was, niet bestond. De tegenstelling tussen de beide monniken groeide, gevoed ook door een spirituele onenigheid die het klooster langs de rand van de afgrond voerde en die ons vlak bij een kloostermoord zal brengen. Monnikenwerk blijkt mensenwerk. Pothier zal het klooster verlaten en begint zijn eigen abdij. Mocquereau ziet gelegenheid een studie in twee delen over het gregoriaans uit te brengen (*Le nombre musical* 1908 en 1927), waarin hij zijn visie uiteenzet. Daarvóór had hij een zangboek geproduceerd met de noten van Pothier, maar voorzien van zijn ritmische tekens (episema's): het *Liber Usualis*, 1903. Het geval wil dat ondanks de hoogoplopende ruzie de monniken van Solesmes erin slagen het Vaticaan te overtuigen van hun gelijk. Pius X, een kenner van het gregoriaans, was zo moedig te kiezen voor de wetenschap uit Frankrijk. Hij stelde een commissie in, maar die verzandde omdat Mocquereau en Pothier niet op één lijn konden komen. In arren moede werd toen gekozen voor de oude uitgave uit 1883 van Pothier en die rolde in 1908 van de persen. Het enorme economische belang dat bij zo'n uitgave aan de orde is, leidt tot gemakkelijke complicaties. De Franse staat heeft net de monniken van Solesmes het land uitgestuurd in het kader van de nieuwe laïcistische politiek en nu verschijnt deze megaorder die Franse drukkers dreigt te ontgaan!

Enkele jaren later, wanneer de spanningen in het land en in het klooster tot rust gekomen zijn, is Solesmes vooral bezig zijn boeken en zijn methode te verkopen. De methode Mocquereau blijkt een groot succes. De basis ervan is niet solide, maar de bruikbaarheid voor kerkkoren vergoedt dat. Op instigatie van en gesteund door de financiële middelen van de steenrijke Amerikaanse Justine Ward wordt Mocquereaus idee, dat als de methode Ward door de wereld zal gaan, een groot succes. De monniken zingen naar Mocquereaus hand en de opkomende platenindustrie verschaft hun een wereldpodium. Het gregoriaans wordt van Frans *patrimoine* werelderfgoed. De *sound* van Solesmes gaat de wereld over. In de parochies zingt men bij voorkeur uit Mocquereaus *Liber Usualis*. Het is handzamer, uitgebreider en bevat die handige episema's. Zo zingt men, *étonnés de se trouver ensemble*, decennia lang, wereldwijd en ook in de Lage Landen de noten van Pothier met de episema's van Mocquereau.

Het klooster vaart er wel bij, maar de studie van het gregoriaans valt stil. Voor de kerk is de zaak afgerond, eenzame wetenschappers zoeken in stilte verder.

Hoofdstuk IV 'Gregoriaanse hoogtepunten in de Lage Landen'

We laten Frankrijk achter. Daar gebeurt weinig meer op gregoriaans gebied. Solesmes teert er tot op de dag van vandaag op het succes van langspeelplaten (later cd's) en boeken. We verleggen de aandacht naar Nederland. We zullen zien dat het gregoriaans er diepe wortels heeft, die reiken tot Willibrord en waarvan de spruiten al rond 900 in de getijden van bisschop Radboud boven de grond komen. Helaas is veel verloren gegaan in de eeuwen die volgen, vooral door de Opstand. De beeldenstorm ging gepaard met een muzikale kaalslag. De zoveel belovende Hollandse school vindt in Sweelinck nog haar hoogtepunt, maar dan valt ze stil. In de openbaarheid klinkt slechts de Datheense psalm en achter de muren van de schuilkerken en in de duistere hoeken van de kloosters ruist een zacht maar gedegenereerd gregoriaans. Als de katholieken uit hun heilige hollen komen, herleeft hun muziek, maar het gehalte ervan kan niet tippen aan wat vóór de Reformatie te horen was. Het gregoriaans zakt verder weg en de polyfone muziek klinkt luid, steeds luider, maar is van een dubieus, steeds dubieuzer gehalte. We zullen Erasmus ontmoeten als purist in muzikale aangelegenheden: meer dan het 'platte gregoriaans' kon hij in de kerk niet verdragen. Als Luther zijn visie gedeeld had, was Bach ondenkbaar geweest.

Vele decennia lang raakt het gregoriaans op de achtergrond. Begin 19e eeuw worden tijdens de mis complete klassieke concerten uitgevoerd. De mis vindt plaats op de achtergrond. Abbé Nicolaus Janssen is rond 1850 de klokkenluider die nog nauwelijks gehoord wordt, maar die achteraf gezien de agenda van de toekomst al kende. In de Utrechtse synode en later in de besluiten van Pius X klinken zijn gedachten door: het gregoriaans wordt hersteld als de kerkmuziek bij uitstek, alle polyfone muziek, behalve die van Palestrina of muziek die daarop geënt is, wordt verbannen; enkel mannen bevolken voortaan het koor. De inmiddels befaamde *Missa solemnis* van Alphons Diepenbrock, een oprecht katholiek die nog zo zijn best gedaan had door een mis alleen voor mannen te componeren, wordt pas na eindeloos gesoebal in een kerk uitgevoerd. Wij zijn hier roomser dan de paus.

Vooraf het Duitse cecilianisme was beeldbepalend. De *Nederlandse Sint Gregoriusvereniging* (NSGV, 1874) werd erdoor geïnspireerd en droeg er de feilen van: surrogaat-Palestrina en gregoriaans uit Regensburg. Als de paus begin 19e eeuw kiest voor Solesmes, kan Nederland moeilijk achterblijven. Schoorvoetend maar daarna uit overtuiging, immers *Roma locuta*, kiest de NSGV nu voor de *Vaticana* van Solesmes. Na een heftige strijd tussen equalisten en mensuralisten, ook hier te lande uitgevochten, winnen de eersten en blijft de duur van alle gregoriaanse noten in principe gelijk. Solesmes wint op alle fronten.

Typisch Nederlands is het grote succes van de Ward-methode. Pastoor Henry Vullingsh en meester 'Sefke' Lennards reizen af naar Solesmes op zoek naar de bron. Ze treffen daar 'toevallig' mevrouw Justine Ward, die inmiddels woont in Sablé-sur-Sarthe, het dorp waar het klooster van Guéranger staat. Als meesteres van de methode Ward, een vooral voor kinderen bruikbare methode van muziekonderwijs geïnspireerd op het *Nombre musical* van Mocquereau, heeft zij inmiddels enige faam. Vullingsh en Lennards zien er perspectief in en enige tijd later kent Roermond een Ward-instituut met Vullingsh als eerste directeur. Vol trots tonen ze enkele jaren later aan mevrouw Ward waarin een klein land groot kan zijn. Vullingsh vertaalt het handboek van mevrouw Ward. Er worden duizenden leerlingen, zangers en dirigenten

opgeleid die een stevige basis vormen voor een bloeiende zangcultuur. Toch is het ook hier niet enkel koekoek één zang. Er doet zich een groot conflict voor tussen meneer pastoor en mevrouw Ward, waarvan we de diepere oorzaak nog niet onthullen. Vullingsh wordt in 1938 als directeur ontslagen en weggepromoveerd tot pastoor in het rustige grensdorp Grubbenvorst. Die rust wordt al snel verstoord. Aan de pastorie verschijnen Franse krijgsgevangenen op zoek naar hun vaderland en enige tijd later joodse medeburgers op de vlucht voor hun vernietiging. Pastoor Vullingsh, op foto's een bijna karikaturale pastoor, ontpopt zich tot een verzetsheld van de buitencategorie. Zijn leven eindigt in 1944, in gevangenschap, in Bergen-Belsen. Terwijl hij het gregoriaans meebracht uit Solesmes liet hij het daar vigerende antisemitisme ter plekke. De befaamde uitspraak van Dietrich Bonhoeffer (1938) 'nur wer für die Juden schreit, darf auch gregorianisch singen', is hem op het lijf geschreven. De nadere kennismaking met zijn persoon heeft mij niet onberoerd gelaten en nog eens geleerd dat mensen complexer en mooier zijn dan een combinatie van hun karikaturale kenmerken zou doen vermoeden en hoe hun vermeend slechte eigenschappen van pas komen als het er echt op aankomt.

Na de oorlog maakt het gregoriaans in onze contreien een voortgezette bloei door met talloze koren die op een behoorlijk niveau de traditie voorzetten. Het is dit gregoriaans dat op mij als kind grote indruk maakte en dat voor mij nog steeds het referentiepunt bij uitstek is. Het klonk elke zondag in de kerk. Mijn opa zong het zestig jaar als koorzanger, mijn vader hield ervan al zong hij geen noot. Elke zaterdag klonk het op de radio - als ik net uit het wekelijkse bad kwam - in het programma van Dom Brockbernd, getiteld *De schoonheid van het gregoriaans*. Het opende steevast met het *Hosanna filio David*. Toen was geluk heel gewoon.

Hoofdstuk V 'Het gregoriaans herontdekt en voorgoed verzonken: na 1970'

Met de introductie van de volkstaal in de liturgie in 1970 op instigatie van het concilie (Vaticaanum II) verdwijnt het gregoriaans naar de achtergrond. Vanuit behoudende hoek wordt hier en daar aan een herstel gewerkt, maar behalve in bezwerende teksten, waarin het gregoriaans nog steeds als dé zang van de katholieke kerk wordt opgevoerd, en gregoriaanse missen in bijna besloten kring, komt dat niet van de grond. Het gregoriaans is een geleidelijk verzinkend cultuurgoed.

Tegelijkertijd - vooral dankzij Dom Eugène Cardine (1905-1988), eens monnik te Solesmes, later weggepromoveerd naar Rome - ontstaat nieuw inzicht in de betekenis van de neumen. Zijn bijdrage is samengevat onder de titel *gregoriaanse semiologie*. Daarom en door hem geïnspireerd, wordt in 1988 te Nijmegen de Schola Cantorum Karolus Magnus opgericht, waarin ik vanaf dat moment onderdak vind. De schola probeert de lessen van Cardine in praktijk te brengen. Het is een concertant succes, maar als levende praktijk vervaagt het gregoriaans. Als mijn generatie uitgezongen is, wordt het gregoriaans 'oude muziek' die vaker in de concertzaal dan in de kerk zal klinken. Regelmatig zal het weer herontdekt worden en uitfaden.